

Vjekoslav Mikecin

Povijest i kritička svijest

Intelektualac i revolucija

Mladost, Zagreb 1974, 224 + 12 stranica

Ovo djelo ponajprije znači ponovni susret s jednim od najplodnijih filozofa, sociologa, publicista i kulturnih radnika srednje generacije unutar Zagrebačkog kruga. Teorijsko, kulturno i društveno djelovanje Vjekoslava Mikecina u našoj kulturnoj situaciji općenito je poznato i priznato. U pitanju je teoretik i znanstvenik širokog stvaralačkog dijapazona, koji se pored ostaloga javljao i javlja kao pokretač i sudionik brojnih i za naš marksizam značajnih izdavačkih poduhvata tribina i diskusija. Također treba podvući Mikecinov studiozan i temeljit napor da našu sredinu upozna i kritički valoriziranim dostignućima talijanskih i francuskih marksista. Posebice to vrijedi za talijansku kulturnu sredinu.

Djelo *Povijest i kritička svijest* pridružuje se zapaženim Mikecinovim knjigama »*Strujanja u suvremenoj talijanskoj filozofiji*«, »*Marksisti i Marx*« i »*Socijalizam i revolucionarni subjekt*« (tome treba dodati i dvije antologije: »*Otvoreni marksizam*« i »*Marksizam i umjetnost*«), Knjiga eseja *Povijest i kritička svijest* naišla je na širok odjek, a Mikecin ja za nju dobio veoma pozitivne ocjene u jugoslavenskim razmjerima. To govori o njenu značaju za našu kulturnu situaciju, to prije što se Mikecin ovdje uhvatio u koštac s problemom koji se i s teorijsko-znanstvenog i s ideologijskog stajališta smatra izuzetno delikatnim i kompleksnim. Ponajbolje se to može uočiti na temelju podnaslova knjige »*Intelektualac i revolucija*«, koji je ujedno i njena koncizna sadržajna konkretizacija.

Knjiga ima tri dijela, koji obuhvaćaju mahom ranije objavljenih četrnaest eseja ili — kako u *Predgovoru* sam Mikecin piše — rasprave su to »nastale u različito vrijeme i u različitim povodima« (str. 5). Preciznije, deset rasprava pretiskano je u neizmijenjenom obliku (među njima, jedna se prvi put objavljuje u prijevodu na naš jezik), tri eseja nastala su preradom i dopunom prije objavljenih tekstova, a jedan rad objelodanjuje se uopće prvi put. Pa iako je tome tako, ovo djelo čini ipak zaokruženi rad, koherentno nastojanje da se na marksističkim zasadama propita i promisli — u situaciji niza nejasnoća, pometnji i namjernih mistifikacija — ponajprije o ulozi lijevog intelektualca prema proleterskoj klasi i socijalističkoj revoluciji. U ovom svom djelu Mikecin je pokazao da traganje za istinski revolucionarnim stajalištem u teoriji nikada nije izvan tendencija prisutnih u samoj socijalnoj stvarnosti. Analiza nadalje pokazuje da eseji pisani u različito vrijeme ulaze u okvir jedinstvenog autorova teorijskog pristupa cjelokupnoj društvenoj zbilji. Sva pitanja što ih autor razmatra (mjesto revolucionarne marksističke misli prema aktualnom povijesnom trenutku, uloga lijevog intelektualca u političkoj borbi radničke klase, doprinos marksizma analizi umjetnosti i duhovnog stvaralaštva uopće, itd.) sastavni su dijelovi tog jedinstvenog pristupa. Sve to svjedoči da je ovo djelo nov znanstveno-teorijski domet.

Sam naslov *Povijest i kritička svijest* neposredno podsjećaju na temeljno Lukáčsevo djelo *Povijest i klasna svijest*. To nije slučajno. Naprotiv, u tome se nalazi njegov interpretativni ključ. Naime, dok za Lukácsa u dvadesetim godinama našega stoljeća klasnu svijest treba temeljito analizirati, jer je ona bitni konstituentni revolucionarne, dotle Mikecin u našim danima u kontekstu aktualnih revolucionarnih zadataka proletarijata ističe ulogu kritičnosti u klasnoj svijesti i značenje istinskog marksističkog intelektualca. Možda se to ponajbolje vidi iz slijedeće Mikecinove rečenice: »Jer da bi *klasna svijest*, nakon svih iskustava (dogmatizama, ideologizama, birokratskih manipulacija itd.) bila doista revolucionarna, tj. da bi bila svijest revolucionarnog obrata, ona mora prije svega biti kritička svijest« (str. 5—6).

U prvom dijelu knjige (eseji »*Napomene o inteligenciji i komunističkom pokretu*«, »*Partija, teorija i klasa*«, »*Intelektualci, klasa i revolucija*«, »*Izgleđi evropske ljevice*« i »*Frantz Fanon ili misao antikolonijalne revolucije*«) nalazimo analizu suvremenih kretanja u kontekstu konkretno-povijesne prakse organiziranog radničkog pokreta analizu — da budemo precizniji — fundamentalnih pitanja revolucije, klase, partije i inteligencije, i to kako se stajališta njihove geneze u radničkom pokretu, tako i sa stajališta njihove aktualne svjetske, evropske i jugoslavenske složenosti i isprepletenosti. Fundamentalno pitanje na koje autor u ovom dijelu želi odgovoriti u terminima društvene akcije glasilo bi: koja subjektivna društvena snaga u suvremenim uvjetima predstavlja revolucionarni subjekt i u kakvom je ona odnosu prema drugim društvenim snagama? To je pitanje posebno važno za radnički pokret u razvijenim zapadnim kapitalističkim zemljama i za pokrete potlačenih afričkih i latinsko-američkih naroda u borbi za oslobođenje od kolonijalizma i neokolonijalizma. Ta su pitanja izuzetno značajna zbog krize suvremenih vladajućih načina mišljenja u različitim zemljama, te zbog dugotrajne nekorespondentnosti vladajućeg načina mišljenja u mnogim radničkim i komunističkim pokretima u svijetu i neposredne socijalne i ideološko-političke situacije u njihovim zemljama.

U raspravi *Napomene o inteligenciji i komunističkom pokretu* Mikecin će progovoriti o izvorima i izrazima sukoba komunističkih partija s intelektualcima i afirmirati tezu po kojoj partija treba predstavljati kolektivnog intelektualca. Ističući da se komunistička partija »izvorno javlja kao instrument revolucije koje je masovni subjekt proletarijat« autor je naglasio da se u tome što se partija »stjecajem raznih okolnosti pretvara (se) od instrumenta revolucije u neku vrst mandatora povijesno-revolucionarne prakse kao forum u pravom smislu te riječi povijesti!« (str. 12) kriju mnogostruki uzroci sukoba partijskog aparata i intelektualaca. Jasno naglašavajući da se bez partije klasa »uopće ne bi mogla strukturirati kao prevratnički subjekt« (str. 11) i prihvaćajući Gramscijevo određenje intelektualca i inteligencije (svi su ljudi u izvjesnom smislu više ili manje intelektualci iako svi u društvenoj podjeli rada ne obavljaju funkciju intelektualca), a sve to u okvirima odvajanja homo fabera od homo sapiensa, Mikecin će izvući zaključak: »U tom smislu radije zamišljam partiju kao medijatora nego mandatora povijesno-revolucionarne prakse, kao forum u pravom smislu te riječi, u kojem se sabiru i iz kojega zrače najbolje intelektualne inicijative« (str. 17).

Obrazloženje tog njegova stava nalazimo već u drugom eseju *Partija, teorija i klasa*. U tom radu polazeći od Lenjinove teze »Bez revolucionarne teorije ne može biti revolucionarnog pokreta«, te od prakse kao kriterija istinitosti teorije, Mikecin piše o stanju marksizma kao revolucionarne teorije, o odnosu partije i teorijskoga rada, itd. Kako je ta rasprava pisana na temeljima analize naše stvarnosti treba podvući njezin nesumnjiv kritički značaj za duhovnu klimu u nas u onom smislu u kom se u toj klimi nalaze elementi dogmatske isključivosti i dogmatskog nihilizma. Mikecin piše: »Ako polazimo od toga da je marksizam, kao što reče Sartre, nadmoćna misao naše epohe, koja odgovara na ono što zovemo eposalnim pitanjima, onda marksizam nema razloga da se nihilistički, likvidatorski, sektaški odnosi prema drugim koncepcijama; on treba ići u konfrontaciju s njima, kritički ih i pažljivo razmotriti te čak eventualno njihove neke spoznaje i uključiti u totalitet svojih spoznaja« (str. 23). Ovaj stav posebno je značajan za našu suvremenu društvenu teoriju u kojoj se pored eminentno građanskih

konceptija, dogmatskog nihilizma, te pokušaja svojevrzne »sinteze« marksizma i funkcionalizma (kao dviju dominantnih suvremenih teorijskih i akcionih konceptija) susreću i stavovi prema kojima se u cijelosti krećemo u teorijama devetna estoga stoljeća, koje treba prevladavati. U tim okvirima Mikecin i piše o ulozi i važnosti znanosti. Tako će, upozoravajući na opasnosti mogućeg pragmatizma i ideologizma, afirmirati tezu da je znanost sama sebi sudac na tragu konceptije o slobodi stvaralaštva iz *Programa SKJ*.

U raspravi *Intelektualci, klasa i revolucija*, pisanoj povodom Garaudyjeva djela »Velika prekretnica socijalizma«, Mikecin je potakao i analizirao pitanje razrade jedne koherentne i situaciji adekvatne konceptije kretanja zapadnoevropskih zemalja prema socijalizmu, kako se ono razmatra u redovima zapadnoevropske ljevice. U tom kontekstu posebno kritički razmatra tezu o apsolutnom osiromašenju radničke klase kao nužnom i glavnom preduvjetu revolucionarnog prevrata, koja je dugo vremena bila ključna i u marksističkom učenju.

Ipak, po svojoj analitičkoj cjelovitosti i teorijskoj relevantnosti u prvom se dijelu ističu rasprave *Izgledi evropske ljevice* (pisana povodom istoimene knjige Lelija Bassa) i *Frantz Fanon i misao antikolonijalne revolucije*. Za obje ove rasprave karakteristična je fundirana i minuciozna marksistička analiza konkretne društvene i ideološko-političke situacije i perspektive radničkoga pokreta u razvijanim kapitalističkim zemljama Zapada i antikolonijalističkih pokreta naroda u afričkim kolonijama. Prikazujući teze Lelija Bassa o revolucionarnom subjektu Mikecin nam je prezentirao i kritiku koju je ovaj značajan teoretičar radničkog pokreta na Zapadu usmjerio na teze o radničkoj klasi prisutne u zapadnoj socijaldemokratskoj i komunističkoj ljevici. Pošto nas je upoznao s teorijskim konceptijama Frantza Fanona o mogućnostima i metodama revolucije u kolonijama, Mikecin je izvršio analizu karaktera klasne, političke i ideološke konstelacije unutar koje se danas začinju nove strategije antikapitalističke i antiimperijalističke borbe.

Drugi dio knjige (članci »Umjetnost i revolucija«, »O funkciji književnosti i negaciji građanskog svijeta«, »Krlježa i moja generacija«, »Radnici, kultura i samoupravljanje«, te »Marksizam i umjetnost«) posvećen je stajalištima marksizma i unutar marksizma prema umjetnosti, a prvenstveno prema književnosti, te pretpostavkama i mogućnostima utemeljenja jedne marksističke teorije umjetnosti i intelektualnoga stvaranja uopće. U raspravi *Umjetnost i revolucija* Mikecin raspravlja o stavovima L. Trockog, W. Benjamina i H. Fefebvrea prema umjetnosti i revoluciji, a koje vezuje zajednička nit da »oni svoje postavke o umjetnosti izlažu u okviru jedne misaone linije — one marksističke te u tom pogledu mogu biti u našoj sredini višestruko instruktivni, bilo da se radi o potrebi za rasvjetljavanjem i kritikom nekih zabluda koje se mogu onetovano javljati, ili pak o potrebi za unapređenjem stanovitih spoznaja« (str. 89).

U ovom smo dijelu općenito stavljeni pred čitav spektar problema i mislilaca, tako da je kratak prikaz teško moguće dati. Analizirajući utjecaj Miroslava Krlježe na poslijeratne generacije intelektualaca u nas Mikecin je najveći značaj ovog našeg barda za mlade generacije izrazio riječima: »Ali, jedno je bilo izvjesno: u našem formiranju Krlježa je bio učitelj kritičkog mišljenja. . .« (str. 115). Najzaokruženiji dio očigledno predstavlja studija *Marksizam i umjetnost* u kojoj je izvršena temeljita analiza magistralnih pitanja odnosa marksizma i umjetnosti u djelima Antonia Gramscia, Antonia Banfija i Galvana della Volpea, najeminentnijih predstavnika talijanskog marksizma. U ovom radu, pored prezentacije geneze poimanja umjetnosti unutar talijanskog marksizma i ukazivanja na originalne doprinose spomenutih talijanskih marksista, ponajbolje je vidljiv Mikecinov domet kao vrsnog poznavaoa talijanskih duhovnih kretanja i orijentacija.

Treći dio knjige (rasprave: »Sartre i marksizam«, »Gramscijeva misao u Jugoslaviji«, »Galvano della Volpe i problemi materijalističke dijalektike«, te »Marksist György Lukács«) svojevrсно je portretiranje i iznošenje sudbine onih evropskih mislilaca koji su svojim djelovanjem, idejnom borbom i angažmanom na odmjeravanju marksizma s problemima suvremenosti dali trajan doprinos

kulturnim a osobito filozofskim kretanjima našega vremena. Osnovni motiv za portretiranje Sartrea, Gramscija, Della Volpe i Lukácsa kao mislilaca čija trajna zasluga ostaje u činjenici da su, svaki na svoj način, tražili i nalazili modalitete dijalektizacija marksizma u duhu konkretnih društveno-historijskih situacija, Mikecin je dao slijedećim dvjema rečenicama: »Dobro su nam poznate brojne 'marksističke' interpretacije fenomena umjetnosti dobro nam je poznato kako su baš u tim pitanjima vulgarizirane i kompromitirane temeljne marksističke postavke« te nešto malo kasnije »... unatoč svemu tome . . . baš u pitanjima 'lijepih umijeća' marksizam ima i te kako što kazati« (str. 202). Odatle imamo li u vidu njegov angažman na području estetike, filozofije i sociologije, kulture i umjetnosti u jednom marksističkom smislu nije čudno što je toliko pažnje posvetio upravo tendencijama prisutnim u formuliranju marksistički usmjerene teorije umjetnosti, umjetničke i književne kritike. Tim su pitanjima posvećeni gotovo u cijelosti i drugi i treći dio knjige.

Premda treba reći da se eseji razlikuju po kvalitativnom domašaju i teorijsko, znanstvenoj relevantnosti ovaj se prigovor o neujednačenosti priloga ponajmanje odnosi na one rasprave koje ulaze u područje sociologije znanja i sociologije kulture u užem smislu te riječi. Na tom području, kako nam je poznato, susrećemo se s pojavom deficitarnosti marksističkih analiza konkretnih kultura ili bolje rečeno kulture u konkretnim društvima, konkretnim povijesnim i prostornim uvjetima. Mikecin je i dosad imao svojevrstu ulogu premošćivanja jaza neinformiranosti između nas i talijanske marksističke duhovne klime. Sabravši svoje radove koji se odnose na područje sociologije kulture, odnosno zasnivanje marksistički fundirane sociologije kulture, Mikecin je potvrdio da se njegova uloga u spomenutom premošćivanju javljala ne samo kao nužna nego i kao izuzetno plodna i značajna. Naime, neki su se talijanski marksisti upravo posebice bavili pitanjima odnosa između marksizma i kulture, a Mikecin je polazeći od njih kao jednog izvora dao nesumnjiv doprinos utemeljenju i koncipiranju marksističke sociologije kulture u nas.

Izvjesno je da će ovo djelo biti mnogo konzultirano, posebice od svih onih koji se na bilo koji način zanimaju za pitanja uloge intelektualaca u radničkom pokretu, sociologije spoznaje i sociologije kulture.

Antun Petak